

Mattias Desmet over rationaliteit en werkelijkheid

Een briljant metafysisch uitstapje van Mattias Desmet, hoogleraar klinische psychologie aan de Universiteit van Gent. Een echt godsbewijs, zonder de kerkelijke vertekening. Oftewel: Het oude Pinksterverhaal in het juiste perspectief. Desmet in gesprek met James Corbett op vrijdag 27 mei 2022 n.a.v. zijn nieuwe boek *The Psychology of Totalitarianism*. Hieronder mijn vertaling van de passage.

Geert Maessen, www.gregoriana.nl

37:30 Mattias: Massa's hebben altijd een zondebok nodig. Dat is precies waarom het zo belangrijk is om je uit te spreken. Want als je je mond houdt, draag je alleen maar bij aan de overtuiging van de massa dat je onmenselijk bent als je het met hen oneens bent. Massa's denken nu al dat mensen die het niet met hen eens zijn, solidariteit en burgerschap missen. En als de mensen die niet met hen meegaan, die niet in het narratief geloven, stoppen om zich uit te spreken, zal de massa er nog meer van overtuigd raken dat je een onmens bent. Daarom moet je je uitspreken. Precies omdat het gebruik van taal ons als mens onderscheidt van de dieren. We hebben het vermogen om onze positie en onze keuzes rationeel te presenteren en op een min of meer rationele manier uit te leggen. We moeten dat dus blijven proberen, ook al weten we dat we de ander niet kunnen overtuigen. We moeten ons blijven uitspreken, want het zal die groeiende overtuiging in de massa verstoren dat de mensen die er niet mee instemmen onmenselijk zijn. Dat is extreem belangrijk. Het risico dat iemand een zondebok wordt is reëel. Maar het is belangrijk om te beseffen dat de massa, als je je blijft uitspreken, waarschijnlijk niet zal proberen je te vernietigen, maar dat ze uiteindelijk zichzelf zal vernietigen. Dat is iets dat alle geleerden beschrijven die massavorming hebben bestudeerd. Uiteindelijk vernietigt de massa zichzelf. Je moet ervoor zorgen dat de massa zichzelf vernietigt. Dan bedoel ik niet de individuen die zich in de massavorming bevinden, maar dat de massavorming als fenomeen ophoudt te bestaan. Ze zal zichzelf uiteindelijk vernietigen. Hannah Arendt noemt dit met gevoel voor cynisme het enige voordeel van massavorming en totalitarisme, dat het uiteindelijk altijd zichzelf zal vernietigen. De massa zal altijd tot een monster ontaarden dat zijn eigen kinderen verslindt. De geschiedenis van de Sovjet-Unie laat dat het duidelijkst zien. In het begin isoleerde Stalin alle mensen die niet in zijn wereldbeeld pasten en vernietigde hen; de aristocratie, de grote boeren, dan de kleine boeren, dan de goudsmeden, dan de joden. Dat waren allemaal mensen die volgens Stalin nooit goede communisten konden worden omdat ze

te zeer gehecht waren aan privébezit. Maar daarna begon hij eigenlijk iedereen te vernietigen. Niemand begreep wat er aan de hand was. Toch ging iedereen ermee door. Stalin schakelde bijvoorbeeld zestig procent van zijn eigen communistische partij uit. Op dezelfde manier begon Hitler met de zigeuners, de joden, de mensen met beperkingen. Het Poolse volk en het Litouwse stonden op zijn lijst en eigenlijk ook het Duitse. Omdat hij, om te beginnen, elke Duitser met hart- en longaandoeningen wilde elimineren. Dat is dus het probleem. Als we ons uitspreken als dissonante stem, moeten we het enerzijds voor onszelf doen, maar ook voor andere mensen, omdat ze niet beseffen dat ze zichzelf zullen vernietigen. Sommigen van hen beseffen het in ieder geval niet. Ik denk ook, dat als je je uitspreekt, je je als mens beter zult ontwikkelen. Elke keer dat je je uitspreekt, word je een beetje sterker. Als je je tenminste op een rustige manier uitspreekt. En als je het in de eerste plaats doet omdat je trouw wilt blijven aan bepaalde ethische principes. Dan zul je voelen dat er een stille kracht in je groeit. Als mens word je je bewuster van je bestaan. Je wordt sterker en machtiger en, denk ik, minder afhankelijk van je ego.

42:04 James: U geeft in uw boek een voorbeeld uit *De Goelag Archipel*. Daarin schrijft Solzjenitsyn over Grigory Ivanovitsj Gregorijev. Een gevangene met zuiver ethische idealen die feitelijk sterker en gezonder werd door zich daaraan te houden. Daarmee komen we bij een van de meest fascinerende aspecten van uw boek. Voor mij misschien wel het meest verrassende deel. Tegen het einde zien we de psycho-genese van verschillende kwalen, ziekten en genezingen in het lichaam en de geest, de ziel. De geest van de mens, en hoe die zich verhoudt tot het lichaam, materie versus geest. Het soort zaken die we vanuit ons mechanistische wereldbeeld natuurlijk, dat is ons bijgebracht, zien als pre-wetenschappelijk of pseudo-wetenschappelijk of niet-wetenschappelijk, als irrationele onzin. U wijst erop dat er in feite veel rationeel bewijs is dat er op wijst dat het bewustzijn invloed heeft op de materiële wereld. Laten we het daarover hebben. Het is zeker belangrijk om elke zich ontwikkelende massavorming te ondermijnen. Maar dat fenomeen is, zoals u zegt, niet zomaar een geïsoleerd fenomeen. Het is iets dat steeds weer naar boven komt, omdat hetzelfde soort voorwaarden blijft bestaan. Hoe veranderen we fundamenteel de omstandigheden die aanleiding geven tot deze massavorming?

43:37 Mattias: Precies, dat is de grote vraag. Dat was de vraag die ik heel graag wilde beantwoorden in mijn boek. Zelfs als je deze massavorming kunt doorbreken zullen er, als de elementaire omstandigheden, de psychologische omstandigheden waarin de bevolking zich bevindt, blijven bestaan, - zoals eenzaamheid, zinloosheid, enzovoort [vrijzwevende angst en vrijzwevende

agressie] - dan vormt er zich direct een nieuwe massa. We zien dat nu al gebeuren. Het corona-verhaal verdwijnt een beetje naar de achtergrond, en we krijgen meteen het verhaal over de oorlog in Oekraïne, en nu ook de apenpokken, en allerlei dingen die opduiken en meteen een nieuwe massa vormen. Zoals Hannah Arendt zei, zullen we keer op keer geconfronteerd worden met totalitarisme, tenzij we op de een of andere manier kunnen ophouden geobsedeerd te zijn door rationeel begrip. Want dat is volgens mij de ultieme oorzaak van het probleem van massavorming en totalitarisme. Die visie op de mensheid waarbij we geloven dat alles om ons heen rationeel kan worden begrepen, gemanipuleerd en gecontroleerd. Dat rationeel begrip het leidende principe moet zijn in het leven en in de menselijke samenleving. Deze visie op de mensheid beweert altijd wetenschappelijk te zijn. Maar dat betwijfel ik ten zeerste. Ik denk dat de wetenschap ons tegelijkertijd twee dingen heeft gebracht. Enerzijds bracht hij een groter rationeel begrip van de wereld. Dat was soms erg indrukwekkend. Het vergaarde een soort rationele kennis die ons inderdaad in staat stelde de wereld tot op zekere hoogte te beheersen en te manipuleren. Maar tegelijkertijd bracht het ons ook iets anders. Dat zie je bij alle grote wetenschappers. Dat is iets dat we vaak vergeten. Het maakt niet uit over wie we het hebben; Schrödinger, Bohr, Heisenberg, Planck, Mandelbrot, Lorentz, René Thom, János Bolyai, ik kan bijna oneindig doorgaan. Al deze grote wetenschappers gingen meestal uit van een rationalistische kijk op de mensheid. Maar uiteindelijk kwamen ze allemaal tot de conclusie dat het vermogen om de wereld rationeel te verklaren zeer beperkt is. In feite moest de wetenschap concluderen dat de essentie van het leven, van de natuur, de kern van de werkelijkheid, niet in rationele termen gevat kan worden. De systeemtheorie b.v. toonde dit op een paradoxale manier aan. Die toonde strikt rationeel op een mathematische manier aan dat alle complexe dynamische systemen, en dat zijn bijna alle fenomenen in de natuur, zich strikt irrationeel gedragen. Ze gedragen zich letterlijk als een irrationeel getal in de wetenschap. Als je dat eenmaal begint te begrijpen, als je eenmaal begint te begrijpen dat de essentie van de dingen om je heen nooit in rationele termen kan worden begrepen en dat die zich zelfs niet rationeel gedragen, zoals Nils Bohr zei na een leven waarin hij het gedrag van elementaire deeltjes van atomen onderzocht. Hij zei, als het op atomen aankomt, kan taal alleen als poëzie worden gebruikt. Ze zijn niet rationeel. Het duurde tot mijn 25e om te begrijpen dat de realiteit niet rationeel is. René Thom, een van de beroemdste wiskundigen van de twintigste eeuw en een van de grondleggers van de systeemtheorie, verwoordde het als volgt. Dat deel van de werkelijkheid dat op een rationele manier kan worden begrepen, is zeer beperkt. En de rest van de werkelijkheid kunnen we alleen begrijpen door er

nadrukkelijk mee te resoneren. Dat is cruciaal. Ik heb het in mijn eigen leven meegemaakt. Als je eenmaal de beperkingen van je rationele vermogens accepteert, is het letterlijk alsof je geest zich opent. Als je logisch denkt, verbind je het ene logische idee met het andere en is er geen ruimte tussen de ideeën. Als je eenmaal begint te begrijpen en te accepteren dat het logisch denken nooit in staat zal zijn om de essentie van de wereld om je heen te vatten, dan openen de logische ideeën zich en is het denk ik letterlijk zo, alsof de snaren van je lichaam gaan resoneren met de eeuwige muziek van de dingen om je heen. En dat is het moment waarop je de dingen echt begint te begrijpen, niet op een definitieve manier, maar omdat je ermee kunt resoneren. Daarna ben je het weer kwijt. Je zult dan weer terug moeten naar de wereld om je heen, naar de mensen om je heen. Op die manier ga je beseffen dat je de dingen om je heen nodig hebt. Werkelijk, als je met een mens praat en je denkt die mens te kunnen herleiden tot de categorieën van je eigen denken, dan heb je die mens eigenlijk niet nodig en vernietig je de essentie en de singulariteit van die mens. Maar als je vanuit een andere positie begint te beseffen of te accepteren dat je de ander nooit echt zult kunnen begrijpen en dat alleen hij iets kan vertellen van zijn waarheid, van de eigenheid van zijn bestaan, dan beseff je dat je steeds opnieuw terug moet keren naar die andere mens om getuige te zijn van en deel te nemen aan een onvervangbaar aspect van het mysterie van het universum om je heen. Dat is voor mij de ware revolutie die in onze samenleving moet plaatsvinden. En het is deze revolutie, wanneer we de wereld op deze manier kunnen begrijpen en kennen, op deze resonerende manier, dat we tegelijkertijd zullen voelen dat we het idee van de dood, van lijden en sterven, steeds beter kunnen accepteren. Gewoon omdat we weten en voelen, zonder dat iemand het ons hoeft uit te leggen. Omdat we begrijpen en weten, dat we deel uitmaken van de eeuwige muziek van de dingen om ons heen, en dat iets in ons niet ophoudt te bestaan omdat ons lichaam ophoudt te bestaan, of omdat het leven niet oneindig doorgaat. Ik denk dat daar de grote uitdaging ligt voor onze cultuur. Als we kunnen begrijpen dat rationele kennis belangrijk is, maar dat het niet de ultieme kennis is en dat het niet het leidende principe in het leven zou moeten zijn, dan zullen we ons langzaam weer verbonden voelen met de wereld, op een echte manier opnieuw verbonden zijn met de wereld en we zullen beginnen te voelen en in contact te komen met de actuele principes, met de eeuwige principes van het leven om ons heen, van de natuur om ons heen, en het zijn deze principes die de echte leidende krachten zijn voor een samenleving die echt menselijk is en die mensen een leven kan geven dat het waard is om als mens te leven. Dat is waar we nu naar moeten zoeken. Deze principes. We moeten proberen weer met ze in contact te komen. Als we

proberen trouw te blijven aan deze principes kunnen we er alles van verwachten. Wat niet altijd gemakkelijk is. Zeker ook niet voor mij. Voor niemand denk ik. Een paar minuten geleden verwees je naar Solzjenitsyn. Ik verwijs naar hem in mijn boek, in het laatste hoofdstuk geloof ik. Hij beschrijft heel goed hoe de meerderheid van de gevangenen in de goelag radicaal beestachtig werden en elk ethisch besef leken te hebben verloren. Hoe ze elkaars schedels verpletterden, alleen maar om elkaars eten en kleding te kunnen stelen. Hoe ze nog meer een plaag voor elkaar werden dan de bewakers al voor hen waren. Hij beschrijft ook, en dat is zeer ontroerend denk ik, en heel cruciaal, hoe een kleine minderheid van gevangenen precies de tegenovergestelde richting opging, hoe ze in deze poel van duisternis besloten om zelf een klein lichtje van menselijkheid te zijn, en hoe ze probeerden om juist meer te voldoen aan ethische principes, en inderdaad hoe sommigen van hen, zoals je zegt, Ivanovitsj Gregorijev, zo'n smetteloze geest hadden en voortdurend weigerden iets te doen dat tegen hun principes inging en hoe ze inderdaad op een prachtige manier in fysieke kracht toenamen en terwijl de meeste mensen binnen een paar weken of binnen een paar maanden stierven, meestal door de kou en de honger, hoe sommigen de goelags vijftien jaar overleefden. Zoiets mogen we natuurlijk niet verwachten. Het is niet omdat we onze principes volgen dat ons niets kan overkomen. Natuurlijk kan er iets met ons gebeuren. En misschien is het maar goed ook dat er iets kan gebeuren. Maar dat is precies wat we moeten proberen te doen. Wat we ook verliezen. Zorg er gewoon voor dat we dit ene ding niet verliezen, namelijk onze menselijkheid en onze ethische principes. Ze kunnen alles van ons afnemen. Laat ik het anders zeggen, minder intentioneel, minder persoonlijk. We kunnen alles of heel veel verliezen, maar we kunnen ervoor zorgen dat we niet de essentie van het menszijn verliezen, namelijk onze loyaliteit aan bepaalde principes van menselijkheid.

54:27 James: Goed gesproken, en er valt nog veel meer over te zeggen, wat u in de laatste paar hoofdstukken van het boek dan ook doet. Ik wil het boek daarom nogmaals graag onder ieders aandacht brengen:

The Psychology of Totalitarianism

Mattias Desmet

Politics & Public Policy

Available for Pre-Order.

Release date: June 16, 2022

<https://www.chelseagreen.com/product/the-psychology-of-totalitarianism/>